

Studije

Pregledni članak UDK: 316.33.56:574(045)

doi: [10.21464/fi41110](https://doi.org/10.21464/fi41110)

Primljeno 10. 12. 2019.

Marko Dokić

Univerzitet Crne Gore, Pravni fakultet, 13. jula br. 2, ME-81000 Podgorica
markodokic@t-com.me

Ekološka teorija grada Roberta Ezre Parka i Ernesta Watsona Burgessa

Sažetak

Autor u radu analizira jedan pristup u okviru urbane sociologije, karakterističan za čikašku školu, koji je spajao određene biološke premise u poimanju grada s tipičnim sociološkim pristupom, promatrajući grad kao svojevrsan superorganizam i proizvod prirode, zbog čega se naziva ekološkom teorijom grada. U tom smislu, veza između biologije i sociologije, kao i teorije Roberta Ezre Parka i Ernesta Watsona Burgessa bit će predmet posebne analize koja za cilj ima što više približiti čitatelju ekološki pristup u urbanoj sociologiji. Predmet je posebnog interesa Parkova ideja o gradu kao produktu prirode, sa simbiotskom substrukturom i kulturnom suprastrukturom, kao i Burgessova ideja o rastu grada i teorija koncentričnih zona strukture grada. Također, analizirana su i druga pitanja ekološke teorije grada (dominacija i sukcesija, socijalna delinkvencija, problem marginalnog čovjeka).

Ključne riječi

Robert Ezra Park, Ernest Watson Burgess, čikaška škola, ekološka teorija grada, organizam, urbana sociologija

Uvod

U okviru čikaške škole urbane sociologije razvile su se dvije koncepcije teorije gradova – jedna koju je uobličio Louis Wirth, koja govori o urbanizmu kao načinu života, i druga, poznatija kao ekološka teorija grada, koja se vezuje za Roberta Ezru Parka. Cilj ovog rada nije analiza cjelokupne intelektualne ostavštine ove škole, već upoznavanje čitatelja s osnovnim karakteristikama tzv. ekološkog pristupa u urbanoj sociologiji, koji na najbolji način ilustrira misao Roberta Ezre Parka i Ernesta Watsona Burgessa. Urbanizam kao skup posebnih crta koje karakteriziraju gradski način života i urbanizaciju »koja predstavlja razvoj i širenje tih faktora«¹ treba dovesti u vezu s ekologijom

koja se interesira za međusobne veze i zavisnost vrsta, kao i prilagođavanje vrsta svojoj okolini, da bismo mogli razumjeti osnovne postavke ekološke teorije grada koja je bila dominantna u 20-im i 30-im godinama 20. stoljeća u Sjedinjenim Američkim Državama.

Kako se grad smatra prirodnim staništem civiliziranog čovjeka, a pojava prvih gradova oko 3500 godina prije Krista u riječnim dolinama Nila, Tigrisa i Eufrata momentom nastanka civilizacije,² proučavanje grada postaje jedna od glavnih preokupacija suvremene teorije društva. Oswald Spengler govorio je da je grad za civiliziranog čovjeka ono što je kuća za seljaka.³ I zaista, čovjek je u gradu razvio filozofiju, u okviru koje su iznijeta i prva sistematska gledišta o društvu. Tako su u polisu, gradu-državi, grčki filozofi Platon i Aristotel stvorili remek-djela antičke filozofije pa možemo kazati da bi izučavanje povijesti društvenih teorija koje bi ignoriralo djela kao što su Platonova *Država* i Aristotelova *Politika* i *Nikomahova etika* bilo krajnje nepotpuno. Također, grad je i kolijevka znanosti, racionalnog i sistematskog proučavanja iskustva u cilju spoznaje istine. Kasnije je i tehnički razvoj posljedica usavršavanja civiliziranog, gradskog čovjeka. Dakle, kako kaže R. E. Park, u gradu je čovječanstvo prvi put doseglo intelektualni život, a čovjek dobio karakteristike koje ga razlikuju od životinja i primitivnog čovjeka.⁴ To znači da proučavanje intelektualne historije čovječanstva zapravo nije ništa drugo do proučavanje intelektualne ostavštine gradskog čovjeka. Kako je istakao Wirth, grad nije samo mjesto gdje moderni čovjek živi i radi, grad je također

»... i inicijativni centar i centar kontrole ekonomskog, političkog i kulturnog života, koji je najudaljenije dijelove svijeta privukao u svoju orbitu, a razne oblasti, ljude i aktivnosti utkao u jedan kozmos.«⁵

Ekološka teorija grada ponovo je otvorila vrata biologiji prilikom proučavanja društva, konkretno grada i gradskog načina života. Inače, sociologija je bila tijesno povezana s biologijom, naročito u početnoj fazi njenog razvoja, u drugoj polovici 19. stoljeća, u periodu kada su se vodile značajne rasprave o predmetu i metodi sociologije, kao i karakteru društvenih zakonitosti. Kako je govorio Leonard Trelawny Hobhouse, posljednja riječ biologije prva je riječ sociologije.⁶ Drugim riječima, sociologija počinje tamo gdje završava biologija.

Najbolji primjer za biologizam u sociološkoj teoriji predstavlja misao Herberta Spencera, engleskog utemeljitelja sociologije kao znanosti, čija društvena teorija predstavlja savršenu sintezu organicizma i evolucionizma. S jedne strane, on društvo uspoređuje sa živim organizmom,⁷ a s druge strane, samo društvo prolazi kroz određene faze društvene evolucije. Tako Spencer navodi da se društva slažu s prirodnim organizmima u četiri vidljiva svojstva: (1) neprimjetno povećavaju svoju veličinu, (2) struktura im je na početku jednostavna (kao da je gotovo i nemaju), ali tijekom rasta složenost njihove strukture kontinuirano se uvećava, (3) iako u ranim, nedovoljno razvijenim oblicima jedva da postoji međusobna ovisnost dijelova, oni je postepeno dobivaju, a međuovisnost kasnije postaje toliko velika da aktivnost i život svakog dijela postaju mogući samo preko aktivnosti i života ostatka, (4) život društva neovisan je o životu bilo koje njegove sastavne jedinice, koje se pojedinačno rađaju, razvijaju, rade, reproduciraju i umiru – političko tijelo sastavljeno od svih njih preživljava iz generacije u generaciju, uvećavajući se, uz usložnjavanje strukture i funkcionalne aktivnosti.⁸ Evolucionizam se odražava u prijelazu društva iz militarističke faze, u kojoj caruju centralizam, hijerarhija, sa-

modovoljnost, prinuda i podčinjavanje pojedinca kolektivitetu, u industrijsku fazu, koju karakteriziraju dobrovoljna kooperacija i individualna neovisnost.⁹ Ideja da su zakoni prirode primjenjivi i u društvenom životu bila je prisutna i u dijelu urbane sociologije u prvoj polovici 20. stoljeća. Naime, kao što u prirodi organizmi imaju tendenciju da se na sistematski način raspoređuju na terenu, u cilju uspostavljanja ravnoteže među različitim vrstama, u okviru čikaške škole smatralo se da lokacija najvažnijih gradskih naselja, kao i raspored posebnih tipova gradskih četvrti u njima, mogu biti shvaćeni na temelju sličnih principa.¹⁰ Dakle, gradovi se razvijaju ovisno o pogodnostima koje im pruža prirodno okruženje. Ova se koncepcija označava kao ekološka teorija grada zato što se grad promatra na isti način kao i živi organizam, u smislu prilagođavanja svome okruženju.

O čikaškoj školi sociologije

Chicago je bio grad koji se krajem 19. i početkom 20. stoljeća počeo ubrzano razvijati i rasti. U njemu su, zbog procesa imigracije, živjele različite etničke skupine pa je bio »zahvalno područje za sociološku analizu«. ¹¹ To je utjecalo i na razvoj sociološke misli i dalo impuls ubrzanom razvoju čikaške škole sociologije. Ognjen Čaldarović razlikuje objektivne i subjektivne razloge nastanka i razvoja ove škole – prve, koji se ogledaju u ubrzanom rastu grada kroz proces intenzivnog doseljavanja Afroamerikanaca s juga i migranata različitih etniciteta iz Europe, i druge, koji su vidljivi u specifičnom stilu istraživanja pojedinih autora (npr. Thomasovo proučavanje procesa adaptacije imigranata).¹² Tako Chicago početkom 20. stoljeća postaje centar sociološke misli u Sjedinjenim Američkim Državama. Chicago je imao jaku infrastruk-

2

Robert Ezra Park, »The City and Civilization«, u: Everett C. Hughes *et al.* (ur.), *Collected Papers of Robert Ezra Park*, sv. 2, *Human Communities. The City and Human Ecology*, The Free Press, Glencoe (IL) 1952., str. 128–141, ovdje str. 129.

3

Navedeno prema: Robert E. Park, »The City: Suggestions for the Investigation on Human Behavior in the Urban Environment«, u: E. C. Hughes *et al.* (ur.), *Collected Papers of Robert Ezra Park*, sv. 2, *Human Communities*, str. 13–51, ovdje str. 13.

4

Robert Ezra Park, »The City as a Social Laboratory«, u: E. C. Hughes *et al.* (ur.), *Collected Papers of Robert Ezra Park*, sv. 2, *Human Communities*, str. 73–87, ovdje str. 73.

5

L. Wirth, »Urbanism as a Way of Life«, str. 2.

6

Navedeno prema: Jay Rumney, *Herbert Spencer's Sociology*, Aldine Transactions, New Brunswick – London 2009., str. 58.

7

Mada treba napomenuti da Herbert Spencer nije bio prvi mislilac koji je vršio takvu usporedbu. Prije njega, to su u najmanju ruku učinili Platon, uspoređujući dijelove duše s dijelovima grada-države, i Thomas Hobbes, koji je usporedio društvo i čovjekovo tijelo.

8

Herbert Spencer, *The Man versus the State*, Liberty Fund, Indianapolis 1982., str. 392.

9

Usp. Herbert Spencer, *Political Institutions. Being Part V of the Principles of Sociology (The Concluding Portion of Vol. II)*, Williams and Norgate, London – Edinburgh 1882., str. 568–642.

10

Entoni Gidens [Anthony Giddens], *Sociologija*, prev. Đurica Krstić, CID, Podgorica 2001., str. 295.

11

Ognjen Čaldarović, *Urbana sociologija. Socijalna teorija i urbano pitanje*, Globus, Zagreb 1985., str. 13.

12

Ibid., str. 32–33.

turu za to vrijeme, koja je omogućila snažan razvoj sociološke misli, a koju su činili: Odsjek za sociologiju na Čikaškom sveučilištu, udruženje sociologa American Sociological Society, časopis *The American Journal of Sociology*, istraživački laboratoriji te izdavačka kuća Chicago University Press. Ali sve navedeno ne bi se moglo upotrijebiti da nije postojao i personalni faktor – istraživači i znanstvenici koji su se nazivali čikaškim sociolozima.

Intelektualna ostavština čikaške škole odraz je specifičnosti američkog društva, iako nije sporno da je »sociologija kao i druge društvene znanosti, isporučena kao već uobličen znanstveni diskurs iz Europe u Ameriku«. ¹³ Europska sociologija u velikoj je mjeri utjecala na čikašku školu, a među sociolozima čiji je utjecaj vidljiv treba istaknuti Oswalda Spenglera i Georga Simmela, ali i Wilhelma Windelbanda kod kojega je Robert E. Park doktorirao na temi odnosa mase i publike (*The Crowd and the Public*). Isto tako, vidljiv je i utjecaj utemeljivača sociologije Augustea Comtea i Herberta Spencera, ali i drugih europskih sociologa (Max Weber, Emile Durkheim). Ne treba zanemariti ni utjecaj simboličkog interakcionizma i Meadove socijalno-psihološke teorije, koja se razlikuje od europske sociološke teorije. Dakle, raznovrsni sociološki utjecaji inkorporirani su u manjoj ili većoj mjeri u učenje čikaške škole, što će u daljnjem tekstu biti bliže pokazano na primjeru ekološke teorije grada.

Ključna osoba za razvoj čikaške škole bio je Albion W. Small (1854. – 1926.), koji je 1892. godine osnovao Odsjek za sociologiju na Sveučilištu u Chicagu i koji će u narednim desetljećima biti glavni pokretač razvoja sociologije u Sjedinjenim Američkim Državama. ¹⁴ On i George E. Vincent izradili su 1894. godine prvi udžbenik, *Uvod u izučavanje društva (An Introduction to the Study of Society)*, a Small je bio i utemeljivač već navedenog časopisa *The American Journal of Sociology*.

Pored Smalla, za prvi, osnovni period razvoja čikaške škole sociologije od 1892. do 1915. godine, bitna je figura i William I. Thomas (1863. – 1947.). On je 1886. godine doktorirao na Sveučilištu u Tennesseeju, gdje je isprva radio. Potom je boravio i na sveučilištima u Njemačkoj, da bi 1896. godine na Odsjeku za sociologiju u Chicagu drugi put doktorirao i počeo raditi kao predavač. Predavao je do 1918. godine, kada je njegova akademska karijera iznenada okončana. ¹⁵ On se posebno bavio problemima etnologije, a njegov interes za proučavanje doseljavanja imigrantskih skupina i procesa njihove adaptacije doveo je do objavljivanja rada *Poljski seljak u Europi i Americi (The Polish Peasant in Europe and America)*, zajedno s poljsko-američkim sociologom Florianom W. Znanieckim, koji je bio od izuzetnog značaja i u metodološkom smislu. ¹⁶ Naime, Thomas je ukazao da kada se istražuju pojave u gradu i društvu njima treba pristupiti »kao da se o njima ništa ne zna«, a da tek kasnije treba pristupiti formuliranju znanstvenih hipoteza, čime je pokazao da se

»... osnovna razlika između kvalitativne i kvantitativne metodologije sastoji u tome da kvalitativna metodologija prilazi proučavanju problema, a da nema unaprijed definiranu sliku o istraživanoj situaciji te ne želi proučavanje svesti na ispunjavanje ranije zamišljene ideje, dok, pak, kvantitativna metodologija pristupa proučavanju problema na takav način da ih želi svesti u unaprijed postavljane hipotetske okvire i time dokazati i čvrstinu svog koncepta i ispravnost izabrane metodologije.« ¹⁷

Čikaška škola doživljava procvat početkom 20-ih godina 20. stoljeća, a najznačajniji predstavnici tog perioda bili su: Robert Ezra Park (1864. – 1944.), Roderick Duncan McKenzie (1885. – 1940.), Ernest Watson Burgess (1886. – 1966.) i Louis Wirth (1897. – 1952.). Svi su oni značajno doprinijeli afir-

maciji ove škole, samo što je u tom periodu ona, prije svega, bila usmjerena k osnovnim problemima sociologije grada (adaptacija pojedinaca gradskom životu, utjecaj grada na život pojedinaca, način života u pojedinim dijelovima grada, neprilagođenost i socijalna delinkvencija i dr.). Ovaj period predstavlja »zlatno doba čikaške sociologije«.¹⁸

Robert E. Park diplomirao je 1887. godine na Sveučilištu u Michiganu i prvo je radio kao novinar u više američkih gradova. Nezasadovoljan novinarskim poslom, 1898. godine Park upisuje studij filozofije na Sveučilištu Harvard, gdje završava doškolovanje i odlazi u Njemačku, u Berlin.¹⁹ Tamo je slušao Simmelova predavanja (koja će znatno utjecati na njegov daljnji rad), potom neko vrijeme proveo i u Strasbourgu, gdje je slušao Windelbandova predavanja, da bi 1904. godine na Sveučilištu u Heidelbergu završio rad na doktorskoj disertaciji. Kada se vratio u Sjedinjene Američke Države, prvo je radio u Udruženju za reformu Konga,²⁰ a potom na Tuskegee institutu kod Bookera T. Washingtona. Na poziv Williama I. Thomasa, počinje svoju akademsku karijeru na Odsjeku za sociologiju na Čikaškom sveučilištu, gdje radi od 1914. pa sve do 1932. godine, kada odlazi u mirovinu. Parkova najpoznatija djela su: *Grad: prijedlozi za ispitivanje ljudskog ponašanja u urbanom okruženju* (*The City: Suggestions for the Investigation of Human Behavior in the Urban Environment*) iz 1916. godine, *Ljudska ekologija* (*Human Ecology*) iz 1936. godine, kao i knjiga *Uvod u znanost sociologije* (*Introduction to the Science of Sociology*) iz 1921. godine, koju je napisao zajedno s Burgessom.

E. W. Burgess predstavlja, pored R. E. Parka, drugu značajnu figuru čikaške škole urbane sociologije. Doktorirao je u Chicagu 1913. godine, a potom je nekoliko godina predavao na sveučilištima Srednjeg zapada (Ohio, Kansas). U Chicago se vraća 1916. godine, na Odsjek za sociologiju, gdje ostaje sve do umirovljenja 1952. godine. Burgess je bio aktivan i u mnogim sociološkim organizacijama, kao što su American Sociological Society, Sociological Research Association, Social Science Research Council. Intenzivno je surađivao s Parkom, uz što treba naglasiti da je Park bio više vezan za teoriju, dok je Burgess nastojao uz pomoć sociologije rješavati i konkretne društvene probleme.²¹ Plod njihove suradnje bio je već spomenuti zajednički rad *Uvod u znanost sociologije*. Burgessov najznačajniji rad je *Rast grada* (*The Growth*

13

Dušan Marinković, »Čikaška škola sociologije: artikulacija disciplinarnog autoriteta«, u: Dušan Marinković (ur.), *Čikaška škola sociologije 1920–1940*, Vojvođanska sociološka asocijacija – Mediterran Publishing, Novi Sad 2012., str. 209–227, ovdje str. 213.

14

George Ritzer, *Suvremena sociologijska teorija*, prev. Ognjen Čaldarović, Globus, Zagreb 1997., str. 48.

15

Detaljnije: Ognjen Čaldarović, *Čikaška škola urbane sociologije*, Naklada Jesenski i Turk – Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb 2012., str. 73.

16

O. Čaldarović, *Urbana sociologija*, str. 33.

17

Ibid., str. 166.

18

O. Čaldarović, *Čikaška škola urbane sociologije*, str. 79.

19

Opširniji biografski podaci o R. E. Parku mogu se pronaći u: G. Ritzer, *Suvremena sociologijska teorija*, str. 50–51.

20

Udruženje je provjeravalo tvrdnje o lošem odnosu belgijske vladavine u Kongu prema domorodačkom stanovništvu. Vidi: O. Čaldarović, *Čikaška škola urbane sociologije*, str. 80.

21

Ibid., str. 82.

of the City) iz 1925. godine, u kojem je izložio teoriju koncentričnih zona grada, koja će kasnije u ovom radu biti predmet posebnog razmatranja.

Roderick D. McKenzie se, poput Parka i Burgessa, najviše zanimao za ljudsku ekologiju. Doktorirao je u Chicagu kod Parka, ali nije bio nastavnik na Odsjeku za sociologiju u Chicagu. McKenzie je osnovao katedru za sociologiju na Sveučilištu u Michiganu. Iako je njegova ekološka teorija daleko manje poznata od Parkove, njegov doprinos sociologiji grada od izuzetnog je značaja, tako da sociolozi i danas mogu imati koristi od razmatranja njegova znanstvenog rada, koji je prvenstveno bio zasnovan na istraživanju ekoloških struktura gradova.²² Njegov je najpoznatiji rad *Ekološki pristup izučavanju ljudske zajednice* (*The Ecological Approach to the Study of the Human Community*) iz 1924. godine, u kojem daje poznatu klasifikaciju zajednica, utemeljenu prvenstveno na ekonomskim kriterijima. Pojam zajednice inače predstavlja jedan od centralnih pojmova ekološke teorije grada, o čemu će kasnije biti više riječi.

Louis Wirth rođen je u Njemačkoj, a 1911. godine dolazi kod ujaka u Sjedinjene Američke Države. Doktorirao je na temu geta u Chicagu i smatra se jednim od najznačajnijih predstavnika čikaške škole urbane sociologije. Od 1931. godine predaje kao profesor na Sveučilištu u Chicagu. Kao i Burgess, bio je član mnogih socioloških organizacija. Njegovo je najznačajnije djelo *Urbanizam kao način života* (*Urbanism as the Way of Life*) iz 1938. godine. I u Wirthovu djelu, kao i u Parkovim radovima, vidljiv je utjecaj europske sociologije, naročito Simmelov, koji se reflektira u njegovoj ideji o urbanizmu kao načinu života. Wirth je dao sociološku definiciju grada kao relativno velikog, gusto naseljenog i stalnog boravišta društveno različitih pojedinaca²³ i uobličio jednu od najpoznatijih teorija urbanizma.

Dakle, druga generacija čikaških sociologa iza sebe je ostavila veliki broj radova, monografija i eseja, koji će ostaviti neizbrisiv trag u daljnjem razvoju američke sociologije. Čikaška škola tog doba bila je prvenstveno usmjerena na proučavanje gradskog načina života, pa je zato preciznije govoriti o čikaškoj školi urbane sociologije. U svom radu koristila se kvalitativnom metodologijom, iako je kasnije sve više počela prevladavati kvantitativna metodologija. O radu ove škole napisan je veliki broj radova, što govori o njenom utjecaju i značaju, a u daljnjem tekstu detaljnije će biti razmatrane teorije grada dvaju njenih predstavnika, Parka i Burgessa.

Ekološka teorija grada R. E. Parka

Interdisciplinarni pristup

Parkova društvena misao gotovo se u cjelini fokusira na grad, tako da pridjevi »društveni« i »gradski« često mogu izgledati kao sinonimi. I sam Park kaže da je društveni problem fundamentalno problem grada.²⁴

Poimanje grada, njegova struktura i organizacija u Parkovoj teoriji imaju specifičan karakter koji proistječe iz koncepcije grada kao produkta prirode, on je ovaj pristup označavao terminom *ljudska ekologija* (*human ecology*), u smislu proučavanja načina na koje se stanovništvo prilagođava svom okruženju. Takav pristup predstavlja interdisciplinarno izučavanje više oblasti, ne samo geografije nego i ekonomije i sociologije. Shodno tome, ljudska ekologija ne može se izjednačiti s geografijom jer u prvi plan ne stavlja odnose između čovjeka i zemlje, već njegove odnose s drugim ljudima. U tom smislu, ne treba

zanemariti ni utjecaj Charlesa H. Coolyja i Georgea H. Meada i simboličkog interakcionizma, posebno prilikom psiholoških analiza elemenata prirodnih područja, ali i u nekim drugim segmentima Parkove misli.

Parkova teorija grada predstavlja jednu od najznačajnijih teorija urbane sociologije, koja apsorbira različite elemente socioloških teorija Herberta Spencera, Augustea Comtea, Emilea Durkheima, Oswalda Spenglera i Georga Simmela (kod kojega je i studirao u Njemačkoj), ali je istovremeno i originalna teorija koja na vrlo interesantan način kombinira različite dijelove koji su do tada izgledali nepomirljivi. Tako promatranje grada kao superorganizma i produkta prirode oslikava utjecaj Herberta Spencera, Comteov i Durkheimov utjecaj reflektiraju se u shvaćanju društva kao rezultata konsenzusa, dok Simmelov utjecaj mnogi pronalaze u učenju o društvenoj nejednakosti kao jednom od oblika dominacije. Također, na Parkovu teoriju utjecao je i Simmelov rad *Metropola i duhovni život* (*Metropolis and the Mental Life*) iz 1903. godine, u kojem se opisuju psihološka osnova metropolitanskog tipa individualnosti i psihološki uvjeti koje kreira metropola te tako od čovjeka stvara biće s drukčijom sviješću od one koju stvara seoski život.²⁵ Simmelove spekulacije o značaju distance u socijalnom prostoru u objašnjavanju fenomena društvenog života, predstavljale su temelj Parkove humane ekologije i u znatnoj su mjeri oblikovale njene metodološke premise.²⁶ Dakle, kombinirajući elemente različitih učenja, u Parkovoj teoriji dolazi do preplitanja individualnog i kolektivnog na originalan način koji će biti objašnjen u nastavku.

Grad kao produkt prirode: simbiotska substruktura i kulturna suprastruktura

S jedne strane, grad i njegov život rezultat su kompeticije u prirodnom okruženju, u smislu da prirodno okruženje određuje osnovne karakteristike jednog grada. Tako grad nije ništa drugo do produkt prirode, svojevrstan društveni organizam, koji se sastoji od posebnih dijelova koji su simbiotski povezani unutarnjim procesima pa ekološka teorija grada stavlja naglasak kako na fizički oblik grada tako i na načine prilagođavanja ljudi ekološkim uvjetima urbanog života. Bit je u tome da ovaj pristup, promatrajući grad kao dio prirode, naglašava simbiotsku, a ne društvenu organizaciju, odnosno naglašava međuovisnost kakva u prirodi postoji između dviju ili više vrsta. Po Parkovu mišljenju, grad nadilazi skup pojedinaca, materijalnih koristi (ulica, zgrada itd.), institucija i administrativnih mehanizama (sudovi, škole, bolnice, policija). Kako ističe:

22

Dennis W. MacDonald, »Beyond the Group: The Implications of Roderick D. McKenzie's Human Ecology for Reconceptualizing Society and the Social«, *Nature and Culture* 6 (2011) 3, str. 263–284, ovdje str. 263–264, doi: <https://doi.org/10.3167/nc.2011.060304>.

23

L. Wirth, »Urbanism as a Way of Life«, str. 8.

24

R. E. Park, »The City as a Social Laboratory«, str. 74.

25

Georg Simmel, »Velegradovi i duhovni život«, prev. Kiril Miladinov, u: Vjeran Katunarić (ur.), *Kontrapunkti kulture*, Naklada Jesenski i Turk – Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb 2001., str. 137–151.

26

Detaljnije: O. Čaldarović, *Urbana sociologija*, str. 43.

»Grad je prije stanje duha, tijelo od navika i običaja i organiziranih stavova i mišljenja koji su sastavni dio tih navika i koji se prenose s običajima. Drugim riječima, grad nije samo fizički mehanizam i vještačka konstrukcija. On obuhvaća vitalne procese ljudi koji ga čine; on je produkt prirode, a posebno ljudske prirode.«²⁷

Dakle, grad nije samo skupina ljudi, već isto tako oslikava i prirodu odnosa između društvenih grupa. Po Parkovu mišljenju, grad nije samo geografska i ekološka jedinica nego predstavlja i ekonomsku jedinicu.²⁸ Tu također pravi paralelu s prirodnim okruženjem. On ističe da se međusobne veze i međuovisnost vrsta u prirodi najbolje uočavaju unutar zajedničkog staništa, i da uslijed uvećanja međusobne povezanosti, a smanjivanja kompeticije, kao posljedice uzajamnog prilagođavanja vrsta koje se natječu, stanište i oni koji ga nastanjuju mogu poprimiti karakter više-manje u potpunosti zatvorenog sustava.²⁹ A unutar njegovih granica, Park ističe da se pojedinačne jedinice populacije nalaze u procesu kompetitivne kooperacije, koja njihovim međusobnim odnosima daje karakter prirodne ekonomije.³⁰

Tako shvaćena zajednica ima tri osnovne karakteristike:

»(1) teritorijalno organiziranu populaciju, (2) koja je u cjelini ukorijenjena u zemlju koju nastanjuje, (3) čije pojedinačne jedinice populacije žive u odnosima uzajamnog prilagođavanja, koje je prije simbiotsko negoli društveno, u onom smislu u kome se taj termin može odnositi na ljudska bića.«³¹

Ovakve simbiotske zajednice imaju svoju strukturu i svoj život, mogu se promatrati kao svojevrsan organizam koji posjeduje svoj mehanizam pomoću kojega podešava broj i održava ravnotežu među konkurentskim vrstama od kojih je sačinjen. Takve zajednice predmet su proučavanja ekologije. Urbana ekologija, na isti način, proučava gradove – i oni imaju svoje stanovništvo, svoje korijene u zemlji,³² kao i pojedince koji se u procesu konkurentske kooperacije prilagođavaju jedni drugima.

Jednako kao što u prirodi postoji borba za preživljavanjem među organizmima, tako i struktura grada predstavlja rezultat borbe njegovih stanovnika za oskudne resurse. Jedna je od temeljnih ideja ekološke teorije grada da su gradovi vrlo slični simbiotskim sredinama. Dakle, međuovisnost vrsta u prirodi proizvod je Darwinove borbe za opstanak, a simbiotska substruktura grada proizvod je borbe stanovnika za oskudne resurse. I tu sada jasno možemo vidjeti utjecaj Spencerova organicističkog shvaćanja društva u Parkovoj teoriji.

Ipak, Park ističe da se ljudska ekologija razlikuje u značajnoj mjeri od one koja se odnosi na biljke i životinje. Tako, zahvaljujući podjeli i tehnološkom razvoju rada, čovjek nije neposredno vezan za svoje prirodno okruženje kao što su to životinje, a ključni je faktor taj što je čovjek na simbiotsku zajednicu kao bazu nadgradio institucionalnu strukturu ukorijenjenu u običajima i tradiciji.³³ Dok je kod biljaka i životinja struktura zajednice u potpunosti biološki određena, kod čovjeka je ona osnažena običajima te poprima institucionalni karakter. I zato je, kada govorimo o ljudskoj zajednici, kompeticija između pojedinaca i njihova individualna sloboda ograničena odozgo putem kulturne nadgradnje (običajima i konsenzusom). Na ovoj razini sloboda natjecanja pojedinaca ograničena je različitim društvenim normama – običajnim, moralnim, pravnim. S druge strane, u biljnom i životinjskom svijetu ova sloboda ničim nije ograničena. Zato možemo kazati da je borba za oskudne resurse na ekonomskom polju daleko manje ograničena negoli na drugim poljima – npr. političkom i naročito moralnom. Dakle, ekonomski odnosi i ekonomski poredak produkti su kompeticije, ali kompeticije koja u sebi nosi

određenu dozu kooperacije, koja poprima oblik razmjene roba i usluga uređene pravilima društva.

Kulturna suprastruktura grada, vođena komunikacijom i konsenzusom, temelji se na suradnji među sudionicima. U tom smislu, možemo uočiti određene sličnosti ne samo s Comteom nego i s funkcionalističkom teorijom po kojoj je društveni konsenzus temelj stabilnosti socijalnog sustava. Dakle, ni Durkheimov utjecaj nije zanemariv u Parkovoj teoriji grada. Tim prije što je Durkheimovo razlikovanje mehaničke i organske solidarnosti utemeljeno na podjeli rada. Tako je podjela rada slabo razvijena u društvu utemeljenom na mehaničkoj solidarnosti, kakva su arhaična društva s represivnim sankcijama, dok je tamo gdje dominira organska solidarnost društvo zasnovano na razvijenoj podjeli rada i to je moderno društvo kojem odgovara restitutivni oblik sankcija.³⁴ Kako je, po Parkovu mišljenju, ekonomska organizacija grada zasnovana na podjeli rada, vidljiva je veza između njegova i Durkheimova učenja po kojem je organska solidarnost, i s njom razvijena podjela rada, odlika grada i gradskog života. Dakle, dok se Spencerov utjecaj reflektira u promatranju društva i grada kao izraza ljudske prirode koja se objelodanjuje u borbi za opstanak, gdje su odnosi među ljudima u cjelini utilitaristički, Comteov utjecaj i utjecaj funkcionalizma dolazi do izražaja u shvaćanju društva kao izraza konsenzusa i zajedničke svrhe.

S jedne strane, kovanica »borba za opstanak«, uvedena u društvenu teoriju u 19. stoljeću u okviru individualističke socijaldarvinističke misli koja je težila obrani slobodnog tržišta, usmjerena je k očuvanju individualne slobode kao najznačajnije vrijednosti i u tom je smislu pojedinac ispred kolektiviteta. S druge strane, pojedinac je kao član društva utemeljenog na konsenzusu podčinjen tom kolektivitetu kao velikom organizmu u kojem svaki dio obavlja određenu funkciju koja je, samim time, uvijek u službi njegovog održanja. Ovdje u Parkovoj misli nailazimo na spajanje nespojivog – na svojevrsnu simbiozu individualnog i kolektivnog. Dakle, dok je u političkoj teoriji i u ideološkim raspravama između predstavnika liberalizma i državnog socijalizma individualno i kolektivno bilo oštro razdvojeno, u okviru Parkove teorije, koja je njegovala ekološki pristup, dolazi do njihovog »pomirenja«.

Tako Park kaže da je ljudsko društvo organizirano na dvije razine – simbiotskoj i kulturnoj – te da je »simbiotsko društvo utemeljeno na kompeticiji, a kulturno društvo na komunikaciji i konsenzusu«, što znači da su ova dva društva zapravo »samo različiti aspekti jednog društva«.³⁵ Međutim, kako kompeticija koja karakterizira prvu razinu postoji ne samo kod čovjeka, onda

27

R. E. Park, »The City«, str. 13.

28

Ibid., str. 14.

29

Robert Ezra Park, »Human Ecology«, u: E. C. Hughes *et al.* (ur.), *Collected Papers of Robert Ezra Park*, sv. 2, *Human Communities*, str. 145–158, ovdje str. 147.

30

Ibid.

31

Ibid., str. 148.

32

Ovdje se Park poziva na Oswalda Spenglera, koji kaže da je grad za civiliziranog čovjeka ono što je kuća za seljaka te da gradovi, kao i kućica seljaka, imaju svoje korijene u zemlji. Navedeno prema: R. E. Park, »The City«, str. 13.

33

R. E. Park, »Human Ecology«, str. 156.

34

Emil Dirkem [Émile Durkheim], *O podjeli društvenog rada*, prev. Božidar Marković, Prosveta, Beograd 1972., str. 145.

35

R. E. Park, »Human Ecology«, str. 157.

je umjesto termina »simbiotsko društvo« bolje upotrebljavati termin »simbiotska zajednica«, a tek kada simbiotsku substrukturu dopunimo kulturnom suprastrukturu, koja nameće ograničenja prirodnoj anarhiji kroz različite oblike konvencionalnog čime osigurava konsenzus, možemo koristiti termin 'društvo' u pravom smislu te riječi. Dakle, termini *zajednica* i *društvo* ne trebaju biti sinonimi, iako, kada se govori o čovjeku, svaka je zajednica »u određenom smislu i u određenom stupnju društvo«. ³⁶

Ukratko, po Parkovu mišljenju, termin *zajednica* u širem smislu ima prostornu i geografsku konotaciju jer svaka zajednica ima svoj položaj, kao i pojedince koji je čine s mjestom stanovanja unutar nje i svojim zanimanjem u sferi ekonomije. U tom smislu, može se kazati da su sela, varoši, gradovi pa i čitav svijet s različitim kulturama zajednice. ³⁷ Termin *društvo*, smatra Park, uključuje nešto više od kompetitivne kooperacije i rezultirajućih odnosa – konsenzus, određenu mjeru solidarnosti, zajedničku svrhu. Stoga, možemo zaključiti da Park grad vidi kao

»... funkcionalnu jedinicu, u kojoj odnosi između pojedinaca nisu određeni samo uvjetima koje nameće prirodna struktura grada, čak ni formalnom regulativom lokalne vlasti, već prije neposrednim i posrednim interakcijama pojedinaca.« ³⁸

Dakle, grad nije jednostavan skup pojedinaca i institucija jer su pojedinci i institucije do te mjere povezani da grad kao cjelina ima tendenciju da prisvoji karakter organizma, pa stoga Park, usvajajući Spencerovu terminologiju, grad naziva superorganizmom. Kao takav on ima svoju teritorijalnu organizaciju, ekonomski poredak utemeljen na kompeticiji za oskudne resurse u formi razmjene roba i usluga, politički i moralni poredak koji nameće slobodnoj ekonomiji i egoizmu određena ograničenja kroz različite vrste društvenih normi (mehanizam socijalne kontrole). Parkova ljudska ekologija, u tom smislu, poprima piramidalnu strukturu, s ekološkom bazom gdje pojedinci imaju najviše slobode i kulturnom suprastrukturu koja ima nekoliko razina, gdje na svakoj sljedećoj, višoj razini pojedinci imaju manji stupanj slobode – od ekonomske gdje su individualnost i sloboda pojedinca najizraženiji, preko političke gdje je to u opadanju, pa do moralne gdje su ograničenja najveća.

Drugi značajni elementi Parkove ekološke teorije grada

Parkova ljudska ekologija više se odnosi na zajednicu. On ju je sagradio na biološkim premisama o prirodnoj ravnoteži iz biljnog i životinjskog svijeta. Naime, kada dođe do disproporcije između jedinki i prirodnih zaliha, nešto se mora dogoditi – ili će doći do migracija ili, ako je do disbalansa došlo uslijed promijenjenih uvjeta života, ranije postojeće veze između vrsta mogu u cjelini biti uništene. Promijenjeni životni uvjeti pak mogu biti posljedica više faktora – npr. gladi, epidemija ili invazije nekih tuđinskih vrsta na određeno stanište. U svom radu *Ljudska ekologija*, Park navodi primjer pamučnog žiška (*Anthonomus grandis*), štetočine koja je prešla iz Meksika u ljeto 1892. godine, da bi krajem 20-ih godina 20. stoljeća praktično zahvatila sve oblasti pod pamukom u Sjedinjenim Američkim Državama. Posljedice za poljoprivredu bile su dramatične, ali nije sve bilo u potpunosti katastrofalno jer je to dovelo do organizacijskih promjena u industriji koja je odavno bila zastarjela, ali i do migracija afroameričkog stanovništva koje je radilo na plantažama k sjeveru. ³⁹

Međutim, bit je u tome da su uvjeti koji dovode do ovakvih kretanja mnogo složeniji u društvu kod ljudi negoli u životinjskim i biljnim zajednicama, iako

pokazuju velike sličnosti. Tako Park navodi primjer Bura iz kolonije Cape Town, koji su se u migraciji »Veliki put« (*Great Trek*) pomicali k unutrašnjosti Južne Afrike ispunivši je, za okvirno 100 godina, populacijom svojih potomaka. Dakle, kompeticija koju karakterizira prirodno okruženje (biljke i životinje) funkcionira na isti način i u ljudskoj zajednici, tako što dovodi do obnove ravnoteže svaki put kada je ona narušena pa tako dovodi do stanja u kojem na kraju biva zamijenjena kooperacijom. Možemo kazati da, po Parkovu mišljenju, društvo »s ekološke točke gledišta« nije ništa drugo do prostor unutar kojega je kompeticija među živim organizmima u regresiji i gdje je borba za opstanak poprimila viši i nešto oplemenjeniji oblik.⁴⁰ To je, dakle, ključna razlika između zajednice i društva.

U svakom okruženju postoji dominantna vrsta pa tako princip dominacije ne funkcionira samo u biljnom i životinjskom svijetu nego i kod čovjeka. Njegova je osnovna funkcija da »uspostavi i održi poredak i dozvoli rast strukture u koju su taj poredak i korespondirajuće funkcije uključeni«.⁴¹ U okviru društva, smatra Park, dominaciju uočavamo na različitim razinama: (1) ekološkoj, (2) ekonomskoj, (3) političkoj i (4) moralnoj. Kada je riječ o koncepciji dominacije, pojedini autori vide vezu između Parkova i Simmelova učenja,⁴² shodno kojem je nejednakost samo jedan od različitih tipova dominacije, od kojih je svaki djelovao na određenoj razini prethodno opisanog ciklusa društvene interakcije.⁴³ Tako je osnovni oblik dominacije onaj koji proistječe iz ekološkog natjecanja (pojedinci se pozicioniraju u različito poželjnim prirodnim područjima grada, shodno svojim adaptivnim kapacitetima), dok su drugi

36

Robert Ezra Park, »Sociology, Community and Society«, u: E. C. Hughes *et al.* (ur.), *Collected Papers of Robert Ezra Park*, sv. 2, *Human Communities*, str. 178–209, ovdje str. 182.

37

Ibid., str. 181.

38

Robert Ezra Park, »The City as a Natural Phenomenon«, u: E. C. Hughes *et al.* (ur.), *Collected Papers of Robert Ezra Park*, sv. 2, *Human Communities*, str. 118–127, ovdje str. 118.

39

R. E. Park, »Human Ecology«, str. 149.

40

Ibid., str. 150–151.

41

Robert Ezra Park, »Dominance«, u: E. C. Hughes *et al.* (ur.), *Collected Papers of Robert Ezra Park*, sv. 2, *Human Communities*, str. 159–164, ovdje str. 162.

42

Po Simmelovu mišljenju, predstavniku sociološkog formalizma koji je proučavanje sociologije ograničio na čiste forme međuljudskih odnosa, svaka društvena pojava sastoji

se od interakcije među pojedincima, gdje je svaki od njih istovremeno i aktivan i pasivan djelatnik. Tako je i sa superordinacijom i subordinacijom, gdje je utjecaj koji inferiorna strana vrši na superiornu određen od strane ove druge – superiorna strana uzrokuje da inferiorna strana proizvede rezultat koji će joj donijeti određenu prednost, odnosno uživanje. Simmel je razlikovao tri tipa dominacije, odnosno smatrao je da se superiornost može ostvariti od strane: pojedinca (npr. kod političkih grupa, u crkvenim zajednicama itd.), grupe (npr. u ekonomskim odnosima) i objektivnog principa koji je iznad samih individua (npr. subordinacija radnika »kooperativnom napretku«). Vidi: Georg Zimel [Georg Simmel], »Superordinacija i subordinacija kao predmet sociologije«, prev. Tomislav Kargačin, u: Dušan Marinković (ur.), *Georg Zimel 1858–2008*, Vojvodanska sociološka asocijacija – Mediterran Publishing, Novi Sad 2008., str. 116–136.

43

Richard C. Helmes-Hayes, »'A Dualistic Vision': Robert Ezra Park and the Classical Ecological Theory of Social Inequality«, *The Sociological Quarterly* 28 (1987) 3, str. 387–409, str. 392, doi: <https://doi.org/10.1111/j.1533-8525.1987.tb00302.x>.

oblici dominacije (npr. društvene klase) više rezultat pojedinih vrsta društvenih odnosa i predstavljaju dogovorene oblike nejednakosti.⁴⁴

Parkova teorija grada utemeljena je na principu dominacije. Različita područja grada (od sirotinjskog kvarta do bankarskog centra) duguju svoje postojanje neposredno faktoru dominacije, a posredno kompeticiji, pa tako Park navodi da »borba između industrija i poslovnih institucija za strateške lokacije na duge staze određuje glavne obrise gradske zajednice«. ⁴⁵ Prostor dominacije u svakoj takvoj zajednici uvijek je prostor u kojem zemljište ima najvišu vrijednost – npr. centralna zona namijenjena kupovini i zona s bankama. Što se više udaljavamo od ovih lokacija, vrijednost zemljišta je u opadanju. Vrijednost zemljišta određuje i lokaciju društvenih institucija i poduzeća. Širenjem grada k periferiji raste pritisak na različite profesije, poduzeća i društvene institucije, koje obavljaju djelatnost koja se odnosi na čitav grad, da sve više traže prostor u centru. Sve promjene koje na bilo koji način centralnu poslovnu zonu čine pristupačnijom dovode do uvećanja pritiska na sam centar, odakle se on dalje prenosi i širi na ostale dijelove grada. Tako, smatra Park, princip dominacije teži određenju općih ekoloških obrazaca grada, kao i funkcionalnih veza različitih dijelova grada. Drugim riječima, teži stabiliziranju simbiotskog i kulturnog.⁴⁶ Ovdje u Parkovoj urbanoj sociologiji jasno vidimo isprepletanost ranije navedenih socioloških teorija – Spencerova poimanja društva na biološkim premisama, Simmelove koncepcije dominacije i Durkheimova funkcionalističkog pristupa.

Termin *sukcesija* također je pozajmljen iz ekologije, gdje se koristio u cilju opisivanja niza promjena kroz koje u toku svog razvitka prolazi simbiotska zajednica, i u tom se smislu odnosi na serijski karakter promjena. Po Parkovu mišljenju, u svakoj fazi ovog razvitka postiže se ravnoteža koja će vremenom, »kao rezultat progresivnih promjena u uvjetima života [...] potkopati ravnotežu iz prethodnih faza«. ⁴⁷ Na isti način kao i simbiotska, kaže Park, razvija se i kulturna zajednica, samo što je u tom slučaju proces nešto složeniji, ali djelujući princip ostaje isti.

Sukcesija je proces koji je komplementaran invaziji jer do njega dolazi samo poslije invazije. Ovi procesi, koje je ekološka teorija grada »pozajmila« od ekologije, najčešće su se dovodili u vezu s kretanjem manjinskih etničkih grupa u neko područje i promjenama koje su pratile takvo kretanje. Proces se invazije u okviru ove teorije dovodio u vezu sa seljenjem imigrantskih grupa u susjedna stambena područja, što direktno utječe na kvalitetu života trenutnih stanara tog područja. U tom smislu, riječ »invazija« ima negativno značenje koje se ispoljava u negativnom stavu stanovnika prema imigrantima, što na kraju rezultira napuštanjem njihova prvobitnog mjesta stanovanja. Ovi su procesi objašnjavani na primjeru grada Chicaga 20-ih godina 20. stoljeća, a naročito su vidljivi u Burgessovoj teoriji koncentričnih zona grada.

Bit je u tome da procesi koji su karakteristični za svijet prirode nisu strani u društvenom okruženju pa stoga dolazi do formiranja prirodnih područja. Riječ je o tome da je primijećeno da se u pojedinim dijelovima grada formiraju homogene grupe prema različitim kriterijima (etnička pripadnost, socijalni položaj i sl.), pa su takva područja nazvana »prirodnim područjima«. ⁴⁸ To su »socijalno konstruirana područja koja se prije svega mogu identificirati preko stanovnika koji tu žive«. ⁴⁹ Drugim riječima, dijelovi grada poprimaju karakter ljudi koji ih nastanjuju. Ova područja zovemo prirodnim jer nisu planirana i rezultat su segregacije. Ona se u okviru čikaške škole mogu promatrati s dva aspekta – prostornog (topografija, mjesta stanovanja i rada) i kulturnog

(običaji, način života).⁵⁰ Park je tako isticao da grad pored fizičke organizacije ima i svoj moralni poredak. Drugim riječima, grad ima svoje korijene u navikama i običajima ljudi koji ga naseljavaju. Dakle, kod Parka je značajno što grad ne proučava isključivo geografski nego i sa stanovišta, kako on to naziva, ljudske ekologije, koje nadilazi čisto geografski pristup i dopunjava ga ekonomijom i sociologijom.

Ideja ljudske ekologije doprinijela je i razvoju različitih društvenih istraživanja grada i gradskog načina života, pa se tako počinje primjenjivati kao »kauzalni model objašnjenja određenih pojava« – npr. problem socijalne delinkvencije kao problem samo pojedinih gradskih zona koje imaju »lošu ekološku strukturu«.⁵¹ Tako, po ovome pristupu, mjesto stanovanja ne samo da utječe na stvaranje bandi nego isto tako određuje i hoće li njihove aktivnosti poprimiti takve oblike u kojima one postaju prijatna za zajednicu. Dakle, kao takve one nisu produkt grada u cjelini, već određenih dijelova grada, pa Park, u tom smislu, kaže da »sirotinjski kvart, gradska divljina, kako se naziva je taj koji osigurava gradskim bandama prirodno stanište«.⁵² Riječ je, ako bismo uzeli za primjer grad Chicago 20-ih i 30-ih godina 20. stoljeća, o područjima prvog naseljavanja imigranata. Ovim problemom bavili su se i drugi predstavnici čikaške škole, između ostalih i Burgess, čija će teorija o rastu grada također biti predmet razmatranja u ovom radu.

Kulturni konflikt i marginalni pojedinac

Iako smo kazali da se kulturna suprastruktura grada treba temeljiti na suradnji, odnosno na konsenzusu, u pojedinim sredinama koje su bikulturne ili multikulturalne prirode može doći do kulturnog konflikta, čiji je glavni akter tzv. marginalni pojedinac, odnosno osoba koju je, kako kaže Robert E. Park, sudbina osudila da živi u »dva društva i u dvjema, ne potpuno različitim, ali antagonističkim kulturama«.⁵³ To je »kulturni hibrid«, onaj pojedinac koji

»... dijeli stavove i živi u kulturnom životu i tradicijama dvije različite grupe ljudi, nikad u potpunosti spreman da se odvoji, čak i da mu je to dozvoljeno, od svoje prošlosti i svojih tradicija, i neprihvaćen u potpunosti, zbog rasnih predrasuda, u novo društvo u kome sada traži svoje mjesto.«⁵⁴

44
Ibid., str. 392.

45
R. E. Park, »Human Ecology«, str. 151.

46
Ibid., str. 152.

47
Ibid., str. 153.

48
O. Čaldarović, *Čikaška škola urbane sociologije*, str. 16.

49
Ibid., str. 96.

50
Vesna Popovski, »Čikaška škola u urbanoj sociologiji«, *Revija za sociologiju* 13 (1983) 1–4, str. 103–113, ovdje str. 107.

51
O. Čaldarović, *Čikaška škola urbane sociologije*, str. 15.

52
Robert Ezra Park, »The Habitat of the Gang«, u: E. C. Hughes *et al.* (ur.), *Collected Papers of Robert Ezra Park*, sv. 2, *Human Communities*, str. 96–98, ovdje str. 98.

53
Robert Ezra Park, »Kulturni konflikt i marginalni čovek«, prev. Biljana Radić Bojanić, u: D. Marinković (ur.), *Čikaška škola sociologije 1920–1940*, str. 109–113, ovdje str. 110.

54
Robert Ezra Park, »Human Migration and the Marginal Man«, *The American Journal of Sociology* 33 (1928) 6, str. 881–893, ovdje str. 892, doi: <https://doi.org/10.1086/214592>.

Park tako navodi primjer osobe čija je majka Židovka, a otac druge nacionalnosti, čiji je duh posuda za topljenje u kojoj se djelomično ili potpuno spajaju dvije različite kulture. On, kako kaže Everett V. Stonequist, prolazi kroz specifičan životni ciklus: »upoznavanje s dvije kulture, kriza, prilagođavanje«. ⁵⁵

Marginalni čovjek može biti pojedinac miješane krvi, koji odrasta pod utjecajem kultura oba roditelja, čak i onda ako živi pretežno u jednoj od tih kultura. Pri tome, on ima prirodnu želju da napreduje ka grupi koja u društvu zauzima viši status. U isto vrijeme živi u dva svijeta i istovremeno je i stranac i kozmopolit. Iako je rasni hibrid obično i kulturni hibrid, to ne mora uvijek biti tako. Takav je npr. slučaj bio s Afroamerikancima, bez obzira jesu li mješanci ili ne. Ali oni imaju statusnu dilemu koja se sastoji u tome da Afroamerikanac ne može prihvatiti status koji se obično daje Afroamerikancima, kao što se ne može sasvim ni osloboditi tog statusa. ⁵⁶ Everett C. Hughes navodi primjer Afroameričkog liječnika i postavlja pitanje treba li se prema njemu ophoditi kao prema liječniku ili kao prema Afroamerikancu jer u to vrijeme tradicionalna uloga Afroamerikanca nije obuhvaćala ulogu liječnika. ⁵⁷ Isto je tada moglo važiti i u slučaju žene liječnika. A istovremeno i oni imaju dilemu trebaju li postupati kao liječnici ili u nekoj drugoj ulozi. Također, miješanje rasa ne mora biti odlučujući faktor da bismo govorili o marginalnom pojedincu, jer isto tako postoje i hibridi nemiješanih kultura. Aktivnošću misionara stvarani su takvi pojedinci. Ipak, oni koji su se preobratali nisu bili više prilagođeni svojoj izvornoj grupi, ali se nisu ni osjećali u potpunosti prihvaćenim od strane nove. Da završimo Parkovim riječima:

»... može se zaključiti da je marginalni čovjek slučajan produkt akulturacije, do čega neminovno dolazi kada se ljudi različitih kultura i različitih rasa sakupe da vode običan život. On je [...] posljedica imperijalizma, zatim ekonomska, politička i kulturna posljedica. On je slučaj procesa kojim se civilizacija, kao što je Spengler rekao, razvija na račun ranijih i jednostavnijih kultura.« ⁵⁸

Ekološka teorija grada E. W. Burgessa

Teorija koncentričnih zona grada

Burgessova urbana sociologija, s jedne strane, blisko je povezana s Parkovom jer se zasniva na promatranju grada kao superorganizma i u tom smislu problemi grada sagledavani su također u vezi s ekološkim pristupom. S druge strane, kao što je već istaknuto, njegov znanstveni rad odlikuje se manjim stupnjem apstrakcije u odnosu na Parkov i usmjeren je više k primjeni rezultata provedenih socioloških istraživanja s ciljem poboljšanja uvjeta života u gradu. Burgess je bio orijentiran na empirijsku provjeru konceptata ljudske ekologije, što je osobito vidljivo kada govori o primjeni koncentrično-zonalnog modela na problem rezidencijalne segregacije imigrantskih grupa, kao i kretanju stanovništva. Međutim, iako nije stvorio teorijski sustav poput Parkova i iako njegova teorija koncentričnih zona grada nije toliko apstraktna kao Parkova teorija grada, ona posjeduje određena obilježja koja su specifična za disciplinu kakva je ljudska ekologija, pa u tom smislu ima zajedničke karakteristike s Parkovom (sukcesija, invazija, dominacija i dr.).

Burgess je bio poznat po ideji o prirodnom rastu grada i teoriji o koncentričnim urbanim zonama. Njegova teorija uobličena je s osloncem na iskustvo američkih gradova prve polovice 20. stoljeća. Naime, shodno tom iskustvu, on je smatrao da se grad teži organizirati u pet koncentričnih zona, pri čemu

svaka zona ima prirodnu tendenciju proširiti se na račun drugih. Te su zone: (1) zona središnje poslovne oblasti (*The Loop*), (2) zona u tranziciji, (3) zona radničkih domova, (4) rezidencijalna zona i (5) putnička zona (suburbana zona).⁵⁹ Prva je zona središte poslovnog, administrativno-političkog i kulturnog života grada (banke, uprave, elitni hoteli, kazališta i sl.); u drugoj zoni nalazimo slamove (Kineska četvrt, Mala Italija, Židovska četvrt); treća zona predstavlja kako zonu radničkih domova, tako i zonu u koju se doselio dio imigranata (oni koji su već duže u gradu) iz druge zone; četvrta zona je rezidencijalna zona, kako kaže Burgess, »više srednje klase« (više katnice, ograničene četvrti za život obitelji); a peta zona je prigradska zona od koje se još uvijek relativno brzo može stići do centra grada.

Grad raste šireći se sve dalje od centra, uslijed poslovnog i industrijskog pritiska, kao i rezidencijalnog povlačenja. Burgess, kao i Park, ovdje koristi termine iz ekologije. Riječ je o sukcesiji, odnosno tendenciji svake unutarnje zone da proširi svoje područje invazijom na sljedeću zonu, što pokazuje na primjeru Chicaga, gdje su ove četiri zone isprva bile obuhvaćene obodom unutarnje zone, sadašnje poslovne oblasti.⁶⁰ Proces sukcesije Burgess prikazuje i prilikom kretanja imigrantskih grupa. Iako svaka nova grupa (strana kultura, druga rasa, slabiji ekonomski status) koja pristiže u grad teži da prva točka ulaska bude jedna od prve dvije zone, vrlo brzo dolazi do njihovih kretanja od centra k periferiji, koja »dobivaju oblik sukcesivnih valova invazije«. ⁶¹ Tako Burgess ističe da invazija počinje kao slabo primjetno ili postepeno probijanje; potom slijedi reakcija u vidu otpora starih stanovnika zajednice, koji zbog priljeva doseljenika počinju napuštati to područje, i na kraju se uspostavlja novi balans stabilnosti te zajednice.⁶²

Pružanje otpora od strane starosjedioca invaziji nove grupe, kojoj se na temelju određenih karakteristika (npr. rasa, kulturne razlike, ekonomski status i sl.) pripisuje inferiorniji položaj, može biti različitog intenziteta, ali uvijek postoji. Prvenstveno ovisi o društveno-historijskom trenutku u kome dolazi do nametanja te nove grupe. Tako Burgess navodi da je u sjevernim gradovima takav antagonizam bio prisutan prema Ircima (nešto prije i prema Nijemcima) te prema slobodnim Afroamerikancima u ranom 19. stoljeću.⁶³ U radu

55

Everet V. Stouckvist [Everett V. Stonequist], »Problem marginalnog pojedinca«, prev. Biljana Radić Bojanić, u: D. Marinković (ur.), *Čikaška škola sociologije 1920–1940*, str. 115–127, ovdje str. 115.

56

Everet Č. Hjuž [Everett C. Hughes], »Društvene promene i nezadovoljstvo statusom: Esej o čoveku sa margine«, prev. Siniša Božović, u: D. Marinković (ur.), *Čikaška škola sociologije 1920–1940*, str. 97–107, ovdje str. 99.

57

Ibid., str. 101.

58

R. E. Park, »Kulturni konflikt i marginalni čovek«, str. 113.

59

Ernest Watson Burgess, »The Growth of the City: An Introduction to the Research

Project«, u: Robert Ezra Park, Ernest Watson Burgess (ur.), *The City. Suggestions for Investigation of Human Behavior in the Urban Environment*, The University of Chicago Press, Chicago 1967., str. 47–62, ovdje str. 50.

60

Ibid.

61

Ernest V. Berdžes [Ernest Watson Burgess], »Stambena segregacija u američkim gradovima«, prev. Biljana Radić Bojanić, u: D. Marinković (ur.), *Čikaška škola sociologije 1920–1940*, str. 193–208, ovdje str. 202.

62

Ibid.

63

Ibid., str. 203.

Stambena segregacija u američkim gradovima (Residential Segregation in American Cities) on proučava kretanje afroameričkog stanovništva u novim stambenim zonama, točke njihova ulaska, gustoću stanovništva u afroameričkim naseljima, karakteristike i tipove afroameričke zajednice u američkim gradovima, ali i opisuje kako su se ranije manifestirale rasne predrasude prema Afroamerikancima. U tom smislu poziva se na knjigu Cartera G. Woodsona, gdje se opisuje kako su se te predrasude prvo manifestirale kod Iraca i Nijemaca manualnih radnika, koji su se natjecali s Afroamerikancima, da bi se potom proširile i »kod viših klasa bijelaca gdje su se crnci naseljavali u velikim grupama«. ⁶⁴

Kako kaže Burgess, pored sukcesije, proces ekspanzije rasta grada također uključuje i antagonističke, a opet komplementarne procese koncentracije i decentralizacije. Pogledamo li navedene zone, sasvim je prirodno da u centralnom poslovnom okrugu pronalazimo poslovne zgrade, robne kuće, luksuzne hotele, kazališta, muzeje, restorane, gradsku skupštinu itd. Tu je centar ekonomskog, kulturnog i političkog života grada. ⁶⁵ Promatrajući grad Chicago, navodi kako na dnevnoj razini više od pola milijuna ljudi uđe i izade iz »petlje« Chicagoa i kako grad prolazi kroz proces reorganizacije u »centralizirani decentralizirani sistem lokalnih zajednica koje se udružuju u pod-poslovne oblasti kojima primjetno ili neprimjetno dominira centralni poslovni okrug«. ⁶⁶ Ovdje je, dakle, vidljiv ekološki pristup na sličan način kao i u teoriji Roberta E. Parka (ekspanzija, sukcesija, dominacija).

Burgess je pišući o rastu grada i urbanim zonama uzimao za primjer američke gradove 20-ih godina 20. stoljeća. Tako za centralnu poslovnu oblast, imajući u vidu iskustvo grada Chicaga, kaže da su tijekom dana »neboderi i ulice nalik na kanjone pretrpane kupcima, službenicima i kancelarijskim radnicima«, a da uvečer »ljudi u potrazi za zabavom hrle u kazališta, restorane, kafiće« te da ova zona »osim trenutnih gostiju u hotelima, beskućnika, skitnica i 'rezervnih snaga dobrovoljaca' (radnici koji su privremeni stanovnici), kao i stanovnika Kineske četvrti [...] ima vrlo malo stanovnika«. ⁶⁷ Zonu u tranziciji u Chicagu opisuje kao međuprostor u kome poslovna i industrijska zona zamjenjuju stambenu, kao »luku prvog ulaska za dolazeće rasne i imigrantske grupe« – riječ je o »područjima prvog nastanjivanja« (Mala Italija, geto, crni pojas). ⁶⁸ Treću zonu, zonu radničkih domova, Burgess također opisuje na osnovi američkih gradova, u kojima je ona »područje drugog imigrantskog naseljavanja«, čije se »stanovništvo često dopunjava upravo onima koji pokušavaju pobjeći iz zone tranzicije, dok se istovremeno iz nje povlače oni koji traže poželjnije stanove u sljedećoj zoni«. ⁶⁹ Rezidencijalnu zonu, kaže, čine »domovi više srednje klase čiji su ideali vrlo slični idealima ruralnog američkog društva«, dok putnička zona »obuhvaća prigradske oblasti grada koje kombiniraju atmosferu stanovanja na selu i lak prometni pristup centru metropole radi posla, kupovine i zabave«. ⁷⁰

Ovaj dio, u kome ima dosta citiranja Burgessova teksta, omogućuje nam da na najbolji način vidimo kako je oblikovao teoriju koncentričnih zona strukture grada, s osloncem na američke gradove toga doba. Međutim, pitanje je može li se ovo američko iskustvo u istoj mjeri ili barem približno primijeniti i na gradove u Europi, na što je vrlo teško dati potvrđan odgovor. To je i jedan od osnovnih problema s kojim se suočava ovakva teorija grada.

Burgess je dao značajan doprinos urbanoj ekologiji tumačeći grad dinamički, kao organizam, gdje se rast grada promatra kao rezultat organizacije i dezorganizacije grada analogno anaboličkim i kataboličkim procesima metaboliz-

ma u tijelu.⁷¹ Također, za razliku od Parkova apstraktnog pristupa, Burgess je inzistirao na tome da se rezultati društvenih istraživanja trebaju primijeniti u praksi da bi se kvaliteta života u gradovima podigla na višu razinu. U tom smislu, njegov rad *Rast grada* predstavlja nezaobilazno štivo za upoznavanje s ekološkom teorijom grada, jednako kao i Parkov rad *Ljudska ekologija* i njihov zajednički rad, udžbenik *Uvod u znanost sociologije*, koji će biti vrlo utjecajan u daljnjem proučavanju socijalnih fenomena.⁷² Međutim, bitno je naglasiti da Burgess govori o idealnom, a ne o realnom modelu rasta grada.⁷³ Kako sam kaže, ovaj koncentrično-zonalni model samo je »idealna konstrukcija bilo kog grada da se radijalno širi od zone centralne poslovne oblasti.«⁷⁴

Pojam zajednice u Burgessovoj ekološkoj teoriji grada

Pojam zajednice kod Burgessa, kao i kod Parka i ostalih predstavnika ekološke teorije grada, igra značajnu ulogu. Tako Burgessova teorija grada, kao i McKenziejeva teorija, sadrži i klasifikaciju zajednica. U svom radu »Može li socijalni rad u susjedstvu imati znanstvenu osnovu?«, Burgess razlikuje tri tipa zajednica: (1) ekološku, odnosno naizgled »prirodnu« organizaciju ljudske zajednice, koja se promatra gotovo isključivo u smislu lokacije i prostornog kretanja, (2) kulturnu, odnosno zajednicu shvaćenu u smislu utjecaja zajedničkog života na određenom prostoru na formiranje ili održavanje lokalne kulture, i (3) političku, odnosno zajednicu shvaćenu na osnovu stupnja društvenog i političkog djelovanja.⁷⁵ Analogno tome, Burgess je smatrao da u zajednici djeluju tri grupe sila – ekološke (ekonomske), kulturne i političke. Prve su vezane za proces kompeticije, distribuciju i segregaciju stanovništva prema mjestu stanovanja i zanimanju i one predstavljaju prirodnu osnovu za ostale; druge se vezuju za društveno nasljeđe grupa, koje uključuje i prostor; a treće se odnose na kontrolu javnog mnijenja i pravo.⁷⁶

Burgess razlikuje nekoliko razina djelovanja sila, pa kao i u Parkovoj teoriji, ekološku osnovu karakterizira kompeticija, zbog čega ekološke sile naziva ekonomskim (tu su ograničenja minimalna), dok lokalna kultura uključuje

64
Ibid., str. 204.

65
E. W. Burgess, »The Growth of the City«, str. 52.

66
Ibid.

67
E. V. Berdžes [E. W. Burgess], »Stambena segregacija u američkim gradovima«, str. 195.

68
Ibid.

69
Ibid., str. 196.

70
Ibid.

71
E. W. Burgess, »The Growth of the City«, str. 53.

72
Ognjen Čaldarović ovu knjigu naziva sociološkom čitankom i daje njenu detaljnu analizu po poglavljima. Vidi: O. Čaldarović, *Čikaška škola urbane sociologije*, str. 84–93.

73
Ibid., str. 113.

74
E. W. Burgess, »The Growth of the City«, str. 50.

75
Ernest Watson Burgess, »Can Neighborhood Work Have a Scientific Basis?«, u: R. E. Park, E. W. Burgess (ur.), *The City*, str. 142–155, ovdje str. 144–147.

76
Ibid., str. 147–155.

one tipove ponašanja i ceremonije koji su nastali na tom prostoru ili su se njime identificirali, a političke sile osiguravaju postupanje u granicama prava na određenom prostoru (tu su ograničenja najveća). S druge strane, njegova klasifikacija zajednica razlikuje se od one koju je prikazao McKenzie u svom radu »Ekološki pristup izučavanju ljudske zajednice«. Zapravo, McKenzie je dao ekološku, a suštinski ekonomsku, klasifikaciju zajednica na: (1) zajednicu primarne službe (poljoprivredna, ribarska i rudarska naselja), (2) zajednicu koja ispunjava sekundarnu funkciju u procesu distribucije roba (tzv. komercijalna zajednica), (3) industrijski grad i (4) zajednicu kojoj nedostaje određena ekonomska osnova.⁷⁷ Za razliku od njegove, vidimo da je Burgessova klasifikacija utemeljena ne samo na ekonomskim, već i na kulturnim i političkim parametrima.

Dakle, analizirajući Parkovu i Burgessovu teoriju, a slično je i s drugim predstavnicima ekološke teorije grada, vidimo da pojam zajednice predstavlja predmet posebne pažnje u okviru čikaške škole sociologije. Naravno, i shvaćanje zajednice u okviru ekološke teorije grada može biti izloženo kritici, o čemu će također biti govora u narednim redovima.

Zaključna razmatranja

Osnovna je odlika Parkove i Burgessove teorije grada ta što je služeći se ekološkim obrascima nastojala objasniti osnovne probleme društvenog života. Ekološka teorija grada, s jedne se strane, kao što je već istaknuto, reflektira u interdisciplinarnom pristupu, dok s druge strane, u dobroj mjeri objedinjuje određene probleme koji se razmatraju u različitim granama sociologije. Tako su sastavni dijelovi ove teorije grada i oni koji su karakteristični za političku sociologiju, ekonomsku sociologiju, sociologiju prava i dr. U tom smislu, grad, na način na koji se shvaća u okviru ekološkog pristupa u urbanoj sociologiji čikaške škole, možemo uzeti kao točku u kojoj se prepliću različite sociološke grane, pa stoga ovakva sociologija grada poprima ulogu opće sociologije. U okviru nje govori se o pitanjima podjele rada, maksimizaciji koristi, društvenim normama i mehanizmu socijalne kontrole, društvenoj stratifikaciji i nejednakostima, ali i tipičnim pitanjima urbane sociologije, kao što je npr. prostorno planiranje. Tako je ovaj teorijski pristup objedinio veoma važna pitanja opće sociologije, ali i određene dijelove učenja različitih socioloških teorija, koje je modificirao na sebi svojstven način, često kombinirajući neke elemente koji su u nekim drugim granama sociologije i političke i društvene teorije izgledali nepomirljivi i nespojivi. Stoga se smatra jednim od najznačajnijih teorijskih pristupa, a Parkova je misao u velikoj mjeri odredila daljnji razvoj američke sociologije.

Ipak, ni ova teorija nije imuna na prigovore. U okviru ovog pristupa zane-maruje se činjenica da prostor nema samo ekonomsku vrijednost, već da ima i simboličku vrijednost, tako da ekološka teorija grada ne može dati zadovoljavajuće objašnjenje problema urbane sociologije koristeći se principom ekonomske maksimizacije koristi. Ovakav pristup bio je posljedica tradicije slobodnog tržišta u Sjedinjenim Američkim Državama, koju je utemeljio William Graham Sumner,⁷⁸ a koja je ostavila neizbrisiv trag i na učenje čikaške škole sociologije. Pod Sumnerovim utjecajem, koncept o samodovoljnoj, autarkičnoj intervencionističko-protekcioničkoj državi Fichteova tipa, koja guši mehanizme slobodnog tržišta, nikada nije bio prihvatljiv u Sjedinjenim Američkim Državama.⁷⁹ Parkova teorija grada inspirirana je Sumnerovim

učanjem pa stoga nije inzistirao na nužnosti uspostavljanja konsenzusa na svim razinama društva. Tako na ekonomskoj razini ne treba pod svaku cijenu tražiti društveni konsenzus i time sputavati individualnu slobodu i slobodu izbora koje su *condicio sine qua non* slobodne tržišne utakmice. S druge strane, Park je govorio da je na ostalim razinama konsenzus više nego neophodan jer, u suprotnom, moralni poredak može biti ugrožen. Kao što je Durkheim smatrao da onda kada nestane solidarnost dolazi do urušavanja moralnog poretka (moralne gustine društva), i u Parkovoj misli moralni poredak više nego bilo koji drugi zahtijeva konsenzus. Tako možemo kazati da je Parkova misao eklektička, ali i konfuzna u ideološkom smislu, jer spaja elemente više teorija s različitim ideološkim ishodištem.

Dalje, iako pojam zajednice u ekološkoj teoriji grada zauzima središnje mjesto, treba napomenuti da su mnoga istraživanja (u okvirima tzv. istraživanja malog grada) pokazala da je o gradu gotovo nemoguće govoriti kao o zajednici te da, stoga, koncepcija zajednice mora započeti na razini manjih prostorno-socijalnih jedinica. Američka sociologija definirala je pojam zajednice prvenstveno pomoću socijalnih varijabli, dok su prostorne varijable bile sekundarne. Na ovo ukazuje Čaldarović i ističe da je zajednica uvijek smještena u odgovarajući prostorni okvir, kao i da se »proučavanje zajednice – obitelji, grupe, institucije, malog grada – odvijalo uvijek kroz pokušaje ispitivanja aspekata interakcije između prostornih i socijalnih elemenata zajednice«. ⁸⁰

Jedan oblik kritike sastoji se u tezi da je grad u cijelosti umjetna životna sredina koja je rezultat čovjekove intervencije. Ona dolazi od Castellsa i suprotna je tezi o gradu kao produktu prirode. Dakle, grad se ne promatra kao geografska cjelina iz ekološkog ugla, već kao lokacija i sastavni dio procesa kolektivne potrošnje koji je tipičan za industrijski kapitalizam, u kome mnogobrojni faktori (sustav oporezivanja, aktivnosti banaka i velikih korporacija, politika države u oblastima prometa i infrastrukture i dr.) utječu na formiranje cijene gradskog građevinskog zemljišta i, u krajnjoj liniji, na to tko i gdje će ga kupiti i na njemu graditi. ⁸¹ To onda znači da će urbanistički raspored zavisiti od ishoda sukoba između društvenih grupa koje imaju različite interese.

U okviru čikaške škole bilo je i izvjesnih metodoloških kontradiktornosti. Tako je od kvalitativne metodologije, koja je prisutna u Parkovu djelu, 30-ih godina 20. stoljeća došlo do zaokreta k statističkoj obradi različitih podataka i pojava. George Ritzer navodi da je u to vrijeme čikaška škola počela gubiti na značaju, a kao jedan od razloga navodi da se sociologija kao disciplina počela

77

Roderick Duncan McKenzie, »The Ecological Approach to the Study of the Human Community«, u: R. E. Park, E. W. Burgess (ur.), *The City*, str. 63–79, ovdje str. 66–68.

78

William Graham Sumner bio je prvi profesor sociologije u Sjedinjenim Američkim Državama i najpoznatiji zastupnik ideje o slobodnom tržištu, koji se u socijaldarvinističkom duhu suprotstavljao širenju uloge države, braneći osnovne principe individualizma i ideal minimalne države, a svoje protivljenje nadolazećim etatističkim tendencijama izložio je u djelu *Što društvene klase duguju jedna drugoj*. Vidi: William Graham Sumner, *What Social Classes Owe to Each Other*, Harper

and Brothers Publishers, New York – London 1911.

79

Detaljnije o Fichteovoj *Zatvorenoj trgovačkoj državi*: Aneli Dragojević Mijatović, »Protekcijonizam ili slobodna trgovina. Aktualnost *Zatvorene trgovačke države* Johanna Gottlieba Fichte«, *Filozofska istraživanja* 38 (2018) 3, str. 459–477, doi: <https://doi.org/10.21464/fi38301>.

80

O. Čaldarović, *Urbana sociologija*, str. 31–32.

81

E. Gidens [A. Giddens], *Sociologija*, str. 298.

ubrzano razvijati s naglaskom na znanstvenost uz korištenje statističke analize.⁸² Do toga je došlo poslije Meadove smrti i odlaska Parka u mirovinu jer je Park odbacivao statistiku i kvantitativne metode, smatrajući da sociologiju ne interesiraju činjenice te da je njihovo prikupljanje posao historičara, a njihov broj i analiza posao statističara.⁸³ Činilo mu se da statistika sprječava analizu subjektivnog. Kvalitativna analiza, svojstvena antropologiji i etnografiji, koja obuhvaća sudjelujuće promatranje, analizu sadržaja, studiju slučaja, tehnike intenzivnog intervjuiranja i dr., bila je zamijenjena kvantitativnom metodologijom. Dakle, terenska istraživanja vremenom su zamijenjena statistikom i drugim kvantitativnim metodama. S jedne strane, kvalitativna metodologija, zasnovana na interpretaciji istraživača, naglasak stavlja na razumijevanje značenja koje određeno ponašanje ima za ljude koji su predmet proučavanja, dok se, s druge strane, kvantitativna metodologija temelji na opisivanju i objašnjavanju ponašanja. Također, dok kvalitativnu analizu, jer nema unaprijed postavljene slike o onome što se istražuje, odlikuje induktivan pristup, kvantitativna metodologija temelji se na usvajanju deduktivnog pristupa jer nastoji dokazati teorijom unaprijed postavljene hipoteze, koje će potom empirijski biti provjerene. Ipak, i pored ovih metodoloških »nesporazuma« u okvirima čikaške škole, valja istaknuti da ne treba *a priori* odbacivati mogućnost kombiniranja metoda iako su različite jer postoje situacije kada primjena jedne metode ne može u dovoljnoj mjeri osigurati razmatranje svih aspekata pojave koja se istražuje. Osim toga, kombiniranjem se osigurava i dodatna provjera rezultata istraživanja jer jedna metoda služi za provjeru druge, čime se doprinosi povećanju valjanosti istraživanja.

Drugi razlog opadanja značaja čikaške škole Ritzer pronalazi u činjenici da su Američko sociološko udruženje i časopis *American Journal of Sociology* sve više postajali otvoreni i za pojedince izvan čikaške škole pa je tako 1930. godine osnovano Istočno sociološko udruženje Amerike, čiji su članovi potisnuli članove iz Chicaga, da bi 1935. godine došlo do izbora tajnika udruženja van Chicaga i pokretanja novog časopisa *American Sociological Review*.⁸⁴ To je dovelo do porasta značaja drugih centara moći kao što su Sveučilište u Harvardu i liga Ivy, kao i povlačenja simboličkog interakcionizma pred strukturalnim funkcionalizmom, koji je bio povezan s ligom Ivy. Ipak, čikaška škola nije nestala i u ranim 50-im godinama 20. stoljeća nastavila je biti značajna snaga u okviru sociološke teorije, s Herbertom Blumerom kao središnjom figurom toga doba. Blumer je bio nastavljatelj Meadovih ideja, a smislio je i naziv *simbolički interakcionizam*. Ostavio je značajan trag u američkoj sociologiji i uspio je očuvati tradiciju čikaške škole i učenja Meada, Thomasa, Parka i drugih. Ali kada je prešao na Sveučilište u Californiji u Berkeleyju, pad značaja čikaške škole postajao je sve izraženiji.⁸⁵

Ekološka teorija grada predstavlja pokušaj sveobuhvatne analize urbane zajednice i gradskog načina života. Ona je odraz jedne epohe, refleksija američkih gradova iz prve polovice 20. stoljeća, koja je s osloncem na ekologiju pokušala objasniti različite pojave vezane za grad i ubrzanu urbanizaciju, npr. porast broja imigranata, stambenu segregaciju u američkim gradovima i dr. Chicago je kao rodno mjesto ove teorije bio paradigma svih promjena s kojima se u to vrijeme suočavalo američko društvo. Čikaška škola sociologije amerikanizirala je europsko znanstveno i kulturno nasljeđe, dakle, i osnovna sociološka znanja iz Europe, u specifičnom prostornom ambijentu koji je to nasljeđe kombinirao s demokratskom političkom kulturom i principima slobodnog tržišta, neprikosnovenosti privatnog vlasništva i privatne inicijative

te ga u određenoj mjeri modificirao. Na kraju, ekološka teorija grada kao sastavni dio intelektualnog nasljeđa ove škole na najbolji način ilustrira kombinaciju elemenata različitih europskih socioloških teorija iz različitih faza razvoja sociologije. Tako se u njoj prepliću ideje Herberta Spencera, Augustea Comtea, Émilea Durkheima, Georgea Simmela, a istovremeno je i specifična teorija koja je bila oblikovana na način da objasni sve tadašnje društvene promjene s kojima su se suočavali američki gradovi. Kao takva, ona je jedna od najznačajnijih teorija urbane sociologije, koja i danas može poslužiti kao baza za razumijevanje određenih pojava vezanih za grad i gradski način života, a opet je dovoljno specifična i interesantna da zauzme dosta prostora u okviru povijesti društvenih teorija.

Marko Dokić

**Ecological Theory of the City by
Robert Ezra Park and Ernest Watson Burgess**

Abstract

The author analyses an approach within the framework of urban sociology, characteristic to Chicago School. This approach combined certain biological premises in understanding the city with the typical sociological approach, seeing the city as a superorganism and a product of nature, which is why it is called the ecological theory of the city. In this regard, the connection between biology and sociology, as well as the theory of Robert Ezra Park and Ernest Watson Burgess, as typical representatives of this sociological trend, will be the subject of special analysis, aiming to bring the reader closer to the ecological approach in urban sociology. The topic of particular interest is Park's idea of the city as a product of nature, with symbiotic substructure and cultural superstructure, as well as Burgess's idea of city growth and the theory of the concentric zones of city structure. Other issues of the ecological theory of the city (dominance and succession, social delinquency, the problem of the marginal man) were also analysed.

Keywords

Robert Ezra Park, Ernest Watson Burgess, Chicago School, ecological theory of the city, organicism, urban sociology

82

G. Ritzer, *Suvremena sociologijska teorija*, str. 53.

83

Navedeno prema: O. Čaldarović, *Čikaška škola urbane sociologije*, str. 82.

84

G. Ritzer, *Suvremena sociologijska teorija*, str. 53–54.

85

Ibid., str. 59–60.